

“वार्ताको वार्ताकश्चिन्तस्तोऽन्या वार्ताका स्तुता ।
वार्ताकोऽभिकरः श्रोतो ज्वरदोषत्रयापहः ।
सुख्यः शुक्रदो बल्यो वार्ताकाख्यगुणा ततः ॥”

इति भावप्रकाशः ॥

वार्ता, स्त्री, (उत्तरस्थां अस्तीति । “प्रज्ञाग्रहा-
र्चावृत्तिभ्यो षः ।” ५।२।१०१। इति षः ।
ततश्चाप् ।) दुर्गा । यथा,—

“पञ्चादिपालनाद्देवी क्षाप्रकर्माम्नाकारणात् ।
वर्तनाद्धारणादापि वार्ता सा एव गीयते ॥”

इति देवीपुराणे ४५ अध्यायः ॥

वृत्तिः । जनश्रुतिः । इत्यमरः । १।१।६।६ ॥
उद्गन्तः । (यथा, मोहसुहृते । ८ ।

“यावद्विज्ञोपायनशक्तः

तावन्निजपरिवारो रक्तः ।

तदनुच जरया जर्जरदेहे

वार्ता कोऽपि न पृच्छति गेहे ॥”)

वातिङ्गणः । ज्ञायादि । इति मेदिनी । ते, ५६ ॥

(यथा, मनौ । ६।३२६ ।

“वैश्यस्तु कृतसंस्कारः कृत्वा दारपरियहम् ।

वार्तायां नित्ययुक्तः स्यात् पशूनाञ्चैव रक्षणे ॥”

वार्त्तयं चतुर्विधा । यथा, भागवते । १०।२४।२१ ।

“क्षत्रिवाण्यगोरश्चाकुर्वीत तुयंसुच्यते ।

वार्ता चतुर्विधा तत्र व्यं गोवृत्तयोऽनिशम् ॥”)

वार्ताकः, पुं, (वर्ततेऽनेनेति । वृत् + “वृतेर्हृङिच्” ।

उणा० ३।७६। इति काङ्क्षः । “वाहु-

लकात् उकारस्यात्वेत्वे वार्ताकवार्ताक्यौ ।”

इत्यञ्जलदत्तोक्ता सिद्धम् ।) वार्ताङ्कः । इति

त्रिकाङ्क्षशेषः ॥ वार्ताकपक्षी । इति भाव-

प्रकाशः ॥

वार्ताकी, [नृ] पुं, वार्ताङ्कः । इत्यमरटीकायां
भरतः ॥

वार्ताकी, स्त्री, वृहती । इति भावप्रकाशः ॥

वार्ताङ्कः । इत्यमरः । २।४।११४ ॥

वार्ताङ्कः, स्त्री, (वर्तते इति । वृत् + “वृते-

र्हृङिच्” ।) उणा० ३।७६। इति काङ्क्षः ।)

खनामख्यातफलवृक्षः । वैगुण इति भाषा ॥

तत्पर्यायः । हिङ्गुली २ सिंही ३ भण्टाकी ४

दुष्प्रधर्षिणी ५ वार्ताकी ६ वार्ता ७ वाति-

ङ्गणः ८ वार्ताकः ९ प्राकविन्दः १० राज-

कुम्भाङ्कः ११ । इति जटाधरः ॥ वार्ताकः १२

वातिगमः १३ वृन्ताकः १४ वङ्गणः १५

अङ्गणः १६ । इति शब्दरत्नावली ॥ कण्ट-

वृन्ताकी १७ कण्टालुः १८ कण्टपत्रिका १९

निद्रालुः २० मांसकफला २१ वृन्ताकी २२

महोदिका २३ चित्रफला २४ कण्टकिनी २५

महतो २६ कटफला २७ मिश्रवर्णफला २८

नीलफला २९ रक्तफला ३० प्राकश्रेष्ठा ३१

वृत्तफला ३२ वृषप्रियफला ३३ । अस्या गुणाः

कटुत्वम् । रुच्यत्वम् । मधुरत्वम् । पित्तना-

शित्वम् । बलपुष्टिकारित्वम् । ज्वरत्वम् । शुष्क-

त्वम् । वातेयु निन्दितत्वम् ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥

अपि च ।

“अभिप्रदा मोक्षतनाशिनौ च

शुक्रप्रदा शोणितवर्हिणी च ।

ज्वलासकासारचिनाशिनौ च

वार्ताङ्कुरेण शुण्यसमयुक्ता ॥

सा बाला कफवातघ्नो पूका सञ्चारपित्तला ।

सहायका त्रिदोषघ्नो रक्तपित्तप्रसादनी ॥

अङ्गारपका वार्ताङ्कः किञ्चित्पित्तकरी मता ।

कफमेदोऽनिलहारा सरा लघुतरा परा ॥”

इति राजवल्लभः ॥

अन्यच्च ।

“वृन्ताकं खादु तीक्ष्णोष्णं कटुपाकमपित्तलम् ।

ज्वरवातवलासघ्नं दीपनं शुक्रलं लघु ॥

तद्वालं कफपित्तघ्नं वृहं पित्तकरं गुरु ।

वृन्ताकं पित्तलं किञ्चिदङ्गारोपरिपाचितम् ॥

कफमेदोऽनिलाम्लमज्जघ्नं लघु दीपनम् ।

तदेव हि गुरु क्षिप्तं सतेजं लवणान्वितम् ॥

अपरं श्वेतवृन्ताकं कुक्कुटाख्यसमं भवेत् ।

तदर्शः सु विशेषेण हितं हीनच पूर्यतः ॥”

इति भावप्रकाशः ॥

वार्ताङ्कः, पुं, (वृत् + काङ्क्षः ।) वार्ताकी । इति
त्रिकाङ्क्षशेषः ॥

वार्तायनः, पुं, (वार्तानामयनमनेनेति ।) प्रवृत्तिङ्गः ।

तत्पर्यायः । हेरिकः २ गूढपूरुषः ३ प्रविधिः ४

यथार्हवर्णः ५ अवसर्पः ६ मन्त्रवित् ७ चरः ८

अश्वः ९ चारः १० । इति हेमचन्द्रः । ३।

३६८ ॥

वार्तावहः, पुं, धान्यतण्डुलादेर्वर्ती वहति यः ।

प्रसारी इति भाषा । तत्पर्यायः । वैवधिकः २।

इत्यमरभरतौ ॥ वार्तावहः ३ । इति शब्द-

रत्नावली ॥ संवादवाहके, चि ॥

वार्ताकः, पुं, (वर्तं वेदेति । वृत्ति + उक्थादित्वात्

ठक् ।) प्रवृत्तिङ्गः । चरः । इति त्रिकाङ्क्ष-

शेषः ॥ (यथा, कथासरित्सागरे । ३४।७६ ।

“दुर्गतो वार्ताकजनी लोभात् किं नाम ना

चरेत् ॥”

(वार्ता ज्ञायादित्वाच्चाधुः । ठक् ।) वैश्यः ।

(वार्ता आरोग्ये साधुरिति । ठक् ।) वार्ताक-

पक्षी । इति राजनिर्घण्टः ॥ वार्ताकी । इति

शब्दरत्नावली ॥ (वृत्तौ साधुरिति । वृत्ति +

“कथादिभ्यश्चक्” ।) ४।४।१०२ । इति ठक् ।

वृत्तवृत्तिनिपुणे, चि ॥)

वार्ताकं, स्त्री, (वृत्तियन्त्रवृत्तिवृत्तिः । तत्र

साधुः । वृत्ति + “कथादिभ्यश्चक्” ।) ४।४।१०२ ।

इति ठक् ।) उक्तावृत्तदुस्तरार्थयत्तीकारक-

यन्त्रः । यथा,—

“उक्तावृत्तदुस्तरार्थचिन्ताकारितु वार्ताकम् ॥”

इति हेमचन्द्रः ॥

वार्ताका, स्त्री, (वार्ताक + टाप् ।) पक्षिविशेषः ।

वटेर इति भाषा । तत्पर्यायः । विष्णुलिङ्गी २ ।

इति हारावली ॥

वार्ताङ्गः, पुं, (वृत्तञ्च द्रव्यस्याप्यं प्रमान् । वृत्तञ्च

+ अङ्गः ।) अङ्गुलः । इति त्रिकाङ्क्षशेषः ॥

जयन्तः । वृत्तप्रसन्नानि, चि ॥ (यथा, भाग-
वते । ६।१२।३४ ।

“तदा च खे दुःखमयो विनेदु-

र्गन्त्वर्विचिह्वाः समहृषिसङ्गाः ।

वार्द्धिलिङ्गैस्तमभिदुवाना

मन्त्रैर्मुदा कुसुमैरभ्यवर्षन् ॥”)

वार्द्धरं, स्त्री, कृष्णलावीजम् । दक्षिणावर्त्तशङ्खः ।

काकचिह्वा । भारती । इति मेदिनी । रे, २११ ॥

लमिजम् । जलम् । आम्नवीजम् । इति विश्वः ॥

वार्द्धेनं, स्त्री, (वार्भिः सलिलैर्देयतीति । दल +

अच् । सदा मेघाच्छन्नवृष्टिपातात्तथात्वम् ।)

दुर्दिनम् । इति मेदिनी । वे, ११६ ॥ तन्मते

प्रवर्गोऽयादिः ॥ (वादल इति भाषा ॥)

वार्द्धेनः, पुं, (वार्द्ध्यतेऽनेनेति । दल + “पुषि

संज्ञायां घः प्रायेण ॥” ३।३।११८ । इति

घः ।) मेलानन्दा । सा तु मखाधारः । इति

मेदिनी । वे, ११६ ॥

वार्द्धकं, स्त्री, (वृद्धाणां समूहः । “गोनोचोदोर-

भेति ।” ४।२।३६ । इत्यत्र “वृद्धाभेति ।”

काशिकोक्तेः वृष् ।) वृहसंघातः । (वृहस्य

भावः कर्म वेति । मनोज्ञादित्वात् वृष् ।)

वृहस्य भावः । वृहस्य कर्म । इति मेदिनी ।

के, ५६ ॥ (यथा, मार्कण्डेयपुराणे । १०६ ।

२४ ।

“बाह्ये बालक्रिया पूर्वं तदत्तौमारके च या ।

यौवने चापि या योग्या वार्द्धके वनसंश्रया ॥”

चि, वृहः । यथा, नैषधे । १।७७ ।

“फलानि पुण्याणि च पक्ववे करे

वथोऽतिपातोऽगस्तवातवैपिते ।

स्थितेः समादाय महर्षिर्वाहकाद्

वने तदातिथ्यमग्निं प्राश्रिभिः ॥”

“महर्षीणां मुनिश्रेष्ठानां मध्ये यो वार्द्धको वृह-

स्तस्मात् । त्रिषु स्याद्वाहको वृहो ज्ञीवं तद्भाव-

संघयोरिति वनः ।” इति तट्टीका ॥)

वार्द्धकं, स्त्री, (वार्द्धकमेव । वार्द्धक + चतुर्वणादि-

त्वात् स्वार्थे अण् ।) वृहवस्था । तत्पर्यायः ।

वार्द्धकम् २ वृहत्वम् ३ स्याविरम् ४ । इति

जटाधरः ॥ (यथा, महाभारते । ६।५२।८ ।

“आत्मानं मन्यमानापि क्षतक्षयं श्रमाम्निता ।

वार्द्धक्येन च राजेन्द्र । तपसा चैव कर्षिता ॥”)

वार्द्धिः, पुं, (वारि जलानि धीयन्तेऽनेनेति । घा +

किः ।) समुद्रः । इति त्रिकाङ्क्षशेषः ॥ (यथा,

देवीभागवते । ८।२०।३१ ।

“सोऽनन्तो भगवान् देवोऽनन्तसत्त्वो महाश्रयः ।

अनन्तगुणवार्द्धिश्च आदिदेवो महाद्युतिः ॥”)

वार्द्धिर्भवः, स्त्री, (वार्द्धिः समुद्रे भवतीति । भू +

अच् ।) नौगीलवणम् । इति राजनिर्घण्टः ॥

वार्द्धिः, पुं, (वार्द्धिकः । वृषोदरादित्वात्

कलोपः ।) वृहगाजीवः । इत्यमरः । २।६।५ ॥

(यथा, मनौ । ३।१५३ ।

“प्रेम्णो ग्रामस्य राजस्य कुनखी श्यावदन्तकः ।

प्रतिरोद्धा गुरोश्चैव त्वात्तापिर्वाह्विस्तथा ॥”)